

**ÜMUMPEDAQOJİ PPROBLEMLƏR
ОБЩЕПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ
GENERAL PEDAGOGICAL PROBLEMS**

UOT 37.0

Pərişan Məhərrəm qızı Həsənova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Məktəbəqədər təhsilin pedaqogikası kafedrasının dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0001-5840-5084>
E-mail: perisanhesenova@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(1\).14-21](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(1).14-21)*

**MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR VƏ ONUN PEDAQOJİ PROSES DƏ
NƏZƏRƏ ALINMASI**

Паришан Маггеррам гызы Гасанова

*доцент кафедры Педагогики дошкольного образования
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета
доктор философии по педагогике*

**MULTIKULTURALNEN DEYERLER VE ONUN PEDAGOJİ PROSES DƏ
IN THE PEDAGOGICAL PROCESS**

Parishan Moharram Hasanova

*associate professor of the dpartment of Preschool education pedagogy
Azerbaijan State Pedagogical University Associate Professor of the Department of Preschool Education
Pedagogy
Azerbaijan State Pedagogical University,
Azerbaijan State Pedagogical University*

**MULTICULTURAL VALUES AND ITS CONSIDERATION
IN THE PEDAGOGICAL PROCESS**

Xülasə. Məqalədə multukultuaral dəyərlər bəşəri dəyərlərdən biri kimi araşdırılmış, göstərilmişdir ki, dünyaya integrasiya edən müasir Azərbaycanın yeni nəsli multukultural dəyərlərə sahib olmalı və bu ideya təhsil sistemində nəzərə alınmalıdır. Çünki gələcəyin fəal qurucusu olan gənclər təhsildə yetişir. Müasir gəncliyi multukultural dəyərlərə sahib olması üçün onların pedaqoji maarifləndirilməsi mühüm şərtədir. Həmçinin məqalədə təhsildə multukultural dəyərlərin formalaşdırılması üçün Heydər Əliyev irsi və onun azərbaycançılıq ideyalarından bəhrələnməyin vacibliyi əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: multukultural dəyərlər, toleranlıq, pedaqoji proses, təhsildə millilik, bəşəri ideyalar, elmi-texniki tərəqqi.

Аннотация. В статье рассматриваются общечеловеческие ценности как одна из мультикультурных ценностей. Показано, что новое поколение современного Азербайджана, интегрирующееся в мир, должно обладать мультикультурными ценностями и эту идею следует учесть в системе образования, так как молодежь будучи, активными строителями будущего, формируются в процессе образования. Педагогическое образование является важным условием обладания современной молодежью поликультурными ценностями. В статье обосновывается важность использования наследия Гейдара Алиева и его идей азербайджанства для формирования мультикультурных ценностей в образовании.

Ключевые слова: мультикультурные ценности, толерантность, педагогический процесс, национальность в образовании, общечеловеческие идеи, научно-технический прогресс

Abstract. The article examines human values as one of the multicultural values and it is emphasized that the new generation of modern Azerbaijan which is integrating into the world should possess multicultural values and this idea should be taken into account in the education system. Because the youth who are the active builders of the future are raised through education. It is an important condition for the modern youth to be pedagogically enlightened in order to possess multicultural values. The article also justifies the importance of benefiting from Heydar Aliyev's legacy and his ideas of azerbaijanism in order to foster multicultural values in education.

Key words: *multicultural values, tolerance, pedagogical process, nationalism in education, humanistic ideas, scientific and technological progress*

Müasir qloballaşma bir tərəfdən elmi-texniki tərəqqini dəstəkləyərək sürətli inkişafı real həyata daxil etməklə müasir insanın şüurunda dərin inqilablar yaradır. Digər tərəfdən də bu mütləq dəyişikliklər, dövlətlərarası əlaqələrin genişlənməsi, şüurda baş verən müxtəliflik milli-əxlaqi dəyərlərə müəyyən təhlükələr gətirir. Elə bir dövrdə yaşayırıq ki, artıq cəmiyyət vətəndaşını təkcə öz ölkəsi üçün böyütmür. Bu gün ölkəmizdə böyüyən hər bir yeniyetmə sabah dünyanın istənilən ölkəsində yaşaya bilər. Dünyaya inteqrasiya etdiyimiz bir vaxtda gənc nəsil həyata, real aləmə öz baxış və ideallarında, dünyagörüşündə tamamilə fərqli – açıq, sərbəst və tənqidi mövqedədirlər. Bu xüsusiyyətlərin mütləq cəhətləri ilə yanaşı, bizim üçün diqqət çəkən (demək olar ki, qorxulu) tərəfləri də vardır. Yaşlı nəsil həyat tərzində, münasibətlərində, düşüncələrində nə qədər təmiz, nə qədər məsuliyyətli, nə qədər diqqətli olmalıdır və gənc nəsillə hər şeyi olduğu kimi çatdırmalıdır ki, gənc nəsil də yaşlı nəsildən öyrənsin, ona etibar etsin və keçmişi ilə fəxr etsin. Bunun bir yolu var: tariximizi öyrənməli, öyrənməli və düzgün nəticə çıxarmalıyıq. Elə bir vətəndaş yetişdirmək lazımdır ki, dünyanın hansı məkanında yaşaməsindən asılı olmayaraq o, vətəninə təmsil etməyi bacarsın, özünü vətəninin bir hissəsi hesab edərək tələbat və maraqları, dünyagörüşü və siyasi baxışları ilə bu istiqamətə köklənmiş olsun.

Hər bir gəncin Azərbaycan dövlətinin mənafeyi mövqeyindən çıxış etməsi zamanımızın tələbidir. Eyni zamanda hər bir gənc müxtəlif mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların xüsusiyyətlərini, tarixini, sosial-mədəni inkişaf yolunu bil-mədən birgə yaşaya bilməz. Ölkəmizdə hər kəsin milli kimliyi onun özünü azərbaycanlı kimi hiss etməsinə heç bir əngəl yaratmır. Hər kəs öz dilində danışa və yazı bilər. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 45-ci maddəsində göstərilir ki, "... hər kəsin ana dilindən istifadə etmək hüququ, hər kəsin istədiyi dildə

təbii və təhsil almaq, yaradıcılıqla məşğul olmaq hüququ vardır. Heç kəs ana dilindən istifadə hüququndan məhrum edilə bilməz". Bu gün ölkəmizdə dirlərarası dölümlülük, qarşılıqlı hörmət və əməkdaşlıq vacib şərtlərdəndir, bunların yoxluğu isə dini münaqişələrə, millətlərarası qarşıdurmalara gətirib çıxara bilər.

Hazırda müstəqil Azərbaycan gənc dövlət olsa da, onu özünün tarixən formalaşmış multikultural dəyərlərə sahib, sabit yaşamaq təcrübəsi olan bir cəmiyyət hesab etmək olar. Azərbaycanın mədəni inkişaf imkanına, müstəqillik təcrübəsinə malik tarixi keçmişi vardır. Bu gün qloballaşan dünyada milli-mədəni dəyərləri qorumaqla qlobal dünya dövlətləri ilə münasibətlər qurmaq heç də asan deyil. Belə bir dövrdə yeni insan təbiiyi mütləqdır. Elə bir insan ki, həm tarixi köklərinə bağlı olsun, həm də bəşəri dəyərləri mənimsəmiş olsun. Fəal, təşəbbüskar, dünyada gedən proseslərə həssas, eyni zamanda mədəni və tolerant, multikultural dəyərlərə sahib şəxsiyyətlərin formalaşması müasir təhsilin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdəndir. Çünki gələcəyin fəal qulluqçısı təhsil sistemində yetişir. Qlobal aləmdə rəqabətədavamlı dövlətin mövcudluğu bu cür vətəndaşdan, onun multikultural dünyagörüşündən başlanır. Sürətli qloballaşma, inteqrasiya, beynəlxalq miqrasiya prosesləri insandan multikultural dəyərlərə sahib olmağı tələb edir.

Multikulturalizm nədir? Latıncadan tərcümədə "çoxmədəniyyətli" mənasını ifadə edən multikulturalizm sözü müxtəlif millətlərə, dirlərə, mədəniyyətlərə mənsub olan xalqların birgə yaşayışı, sivilizasiyalararası dialoq, zənginləşmə, dostluq, müxtəlif dirlərə hörmət və qarşılıqlı anlaşma, müxtəlif millətlərə, dirlərə qarşı mədəni müxtəlifliklərin qorunması, inteqrasiyası və tolerantlıq yönündə gedən prosesləri özündə ehtiva edir.

Multikulturalizm (ingilis dilindən tərcümədə "çoxlu mədəniyyətlər" deməkdir) sosial-

mədəni davranışın və müvafiq siyasi strategiya-nın modeli kimi də nəzərdən keçirilir. Azərbaycanın tarixən əlverişli coğrafi mühiti, insanlar arasında xoş ünsiyyət, mehribanlığın olması bəzi etnik qrupların ölkəmizdə yaşamasına gətirib çıxarmışdır. Bu gün Azərbaycan əhəlisinin çox hissəsini azərbaycanlılar təşkil etsə də, əhəlinin ümumi sayında müxtəlif millətlərin, azsaylı etnik və dini qrupların nümayəndələrinin də payı vardır. Azərbaycan müxtəlif millətlərin, etnik qrupların məskunlaşdığı bir məkandır. Lakin bu, onların birgə yaşamasına, mehriban qonşuluq əlaqələrinə, bir-birinin dillərinə qarşılıqlı hörmət etmələrinə heç bir əngəl yaratmır. Azərbaycanda multikulturalizmin banisi Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdir ki, Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udi də, kumik da, başlıq da – bütünlükdə hamısı azərbaycanlıdır.

Heydər Əliyev Azərbaycanın dövlətçilik tarixində və dünya siyasətində böyük əhəmiyyət kəsb edən bir şəxsiyyətdir. Onun irsi, xüsusən də multikulturalizmi dəstəkləməsi və bu prosesə pedaqoji yanaşmaları bu gün də Azərbaycan cəmiyyətinin inkişafına mühüm təsir göstərir. Doğrudan da, dərinlən analiz etdikdə Ulu Öndərin multikultural siyasətində bir pedaqoji yanaşma vardır. Bu özünü nədə göstərir?

– Multikulturalizm – insanların, millətlərin, xalqların bir-birinə yaxınlaşmasıdır- insan kiməsə yaxınlaşanda birinci özünə diqqət göstərir, özünə tənqidi yanaşır, öz üzərində işləyir. Bir sözlə, özünə nəzarət etmək vərdislərinə yiyələnir, bir növ özünü tərbiyə edir. Belə bir tərbiyə milli və bəşəri dəyərlərə söykənən və müasir texnologiyalara əsaslanan təhsil prosesində həyata keçə bilər.

– Multikulturalizm – birgəyaşam tərzidir. İnsan həmişə münasibətdə olduğu tərəfin bütün cəhətlərini öyrənməyə çalışır – onun ənənəsini, adətini, xarakterini və s. Bu zaman o, əhatəsi haqqında dəqiq təsəvvürlərə malik olur, həmçinin də öz “Mən”ini “Qeyri-Mən”ə qarşı qoya bilər, müqayisəli təhlil apararaq özünə tənqidi yanaşır və özünü inkişaf etdirir, qarşılıqlı anlaşma yollarını tapır və ya əksinə. Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, nə qədər ki, elm inkişaf etməmişdi insanlararası münasibətlər də bəsit idi. Elmi nailiyyətlər artdıqca o, insanlar-

arası münasibətləri daha da mürəkkəbləşdirərək münasibətlərə yeni forma verdi. Başqa xalqlara və millətlərə qiymət vermək üçün birinci növbədə insan öz milli-mənəvi dəyərlərini tanımalı, onu qiymətləndirməyi bacarmalıdır. Bəşəri dəyərlərə sahib olmaq üçün birinci azərbaycançılıq ruhunda tərbiyə mühüm şərtidir. Belə bir vətəndaşın yetişməsi ailədən başlasa da bu proses təhsildə sistemli şəkildə davam etdirilir. Təhsilin ən mühüm vəzifəsi insan yetişdirməkdir. Ulu Öndər dönə-dönə bildirirdi ki, gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır, milli-mənəvi dəyərlərimiz əsasında tərbiyələnməlidir, tariximizi, dilimizi, milli ənənələrimizi, milli dəyərlərimizi yaxşı bilməlidir. Mənəviyyat olmayan yerdə heç bir şey ola bilməz... Bu gün mənəvi tərbiyə bəlkə də keçmiş illərdən daha çox lazımdır [1, 357-358].

Hazırda Azərbaycan bir çox sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də nailiyyətlər qazanır. Bu proses həm də Azərbaycan mənəviyyatını zənginləşdirməklə yanaşı milli-mənəvi dəyərlərimizə daha çox bağlı olmağı tələb edir. Heydər Əliyevin irsində təhsilin məzmununun müstəqil Azərbaycanın dövlətçiliyi prinsipləri əsasında qurulması ideyasının ön planda durmasını görə bilərik.

Düzdür, Heydər Əliyev xalqımızın mənəviyyatının zənginləşdirilməsinin bir yolu kimi ümumbəşəri və dünyəvi dəyərlərdən səmərəli istifadə etməklə, onları öz mənəvi dəyərlərimizə sintez etməklə görürdü və bunu gələcək üçün strateji yol hesab edirdi. Lakin Ulu Öndər təhsilin məzmunca milli ideologiyaya uyğun, müstəqillik prinsiplərinə müvafiq qurulmuş döndönə bildirirdi. O, təhsilin məzmununun müstəqil Azərbaycanın dövlətçilik prinsipləri əsasında qurulması ideyasından çıxış edərək deyirdi: “Dövlət müstəqilliyinin xalqımıza bəxş etdiyi nemətlərdən biri də odur ki, biz artıq təhsil sistemimizi xalqımızın, tarixinə, mənəviyyatına, ənənələrinə uyğun qururuq... Doğrudur, bu proses çox mürəkkəb prosesdir. Bu proses qısa müddətdə başa çatma bilməyəcəkdir. Bu gün təhsil sahəsində çalışan bütün vətəndaşlara, müəllimlərə, təhsil müəssisələrinin rəhbərlərinə müraciət edərək xahiş edirəm ki, onlar tezliklə təhsil sistemində işlərin müstəqil Azərbaycanın prinsipləri əsasında qurulmasına nail olsunlar” [1]. Ulu Öndər çıxış yollarından biri kimi dərslərin dəyişilməsi, yeni dərslərin yaranması, təhsilin məzmunca milli müstəqilliyimizin prin-

siplərinə uyğunlaşdırılmasında humanitar fənlər, xüsusən, tarix, dil və ədəbiyyatın tədrisinin ilk növbədə məzmunca yeniləşdirilməsində görürdü. O, deyirdi: “ Milli ideologiyamızı hər yerdə tətbiq etmək üçün məktəblərdə Azərbaycan xalqının tarixinin tədrisinə çox ciddi fikir vermək lazımdır... Gənclərimiz öz tarixini, öz tarixi keçmişini gərək yaxşı bilsinlər. Çünki mənəviyyatımız, gənclərin bugünkü və gələcək mənəviyyatı bununla bağlıdır” [2].

Dövlətçilik, milli müstəqillik, ana dilinin mövqelərinin möhkəmləndirilməsi, dini və milli dəyərlərə hörmət, milli sərvətləri qorumaq kimi məsələlər Heydər Əliyev irsində azərbaycançılıq prinsiplərinin əsasını təşkil edir. O, bildirdi: “Keçmiş dövrlərdə, keçmiş əsrlərdə Azərbaycanın dövlətləri daha da geniş ərazidə olmuşlar. İndi bizim Azərbaycandan savayı, dünyanın çox ölkələrində azərbaycanlılar yaşayır. Onlar da azərbaycanlıdırlar, onlarda da azərbaycançılıq hissləri yaşamalındır” [1, s. 360].

Doğrudan da, dilin ümumiliyi fikirlərin, siyasi təfəkkürün, həmin dildə yaşadılmış mədəni sərvətlərin də ümumiliyinə, bədii-estetik düşüncənin də birliyinə gətirib çıxarır.

Xüsusilə millətlərin bir-birinə integrasiyasının gücləndiyi indiki dövrdə milli mənəviyyatımızın daha da zənginləşməsi və təbliği yolunda dünyada yaşayan azərbaycanlıların qüvvəsindən istifadə etməyin gərəkli olduğunu hiss edən Ulu Öndər 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsini təşkil etdi. Bununla kifayətlənməyən dahi qurucu 2002-ci ildə “Xaricdə yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət komitəsinin yaradılması barədə” fərman imzaladı ki, bu da tək xaricdə yaşayan azərbaycanlıların bir-birilə əlaqəsini deyil, həm də xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinin, birliklərinin və dərnəklərinin fəaliyyətinin vahid mərkəzdən əlaqələndirilməsinə, həm də onların dövlət qayğısı ilə əhatə olunmasına geniş imkanlar açdı.

Heydər Əliyev irsində maraq doğuran cəhətlərdən biri də milli mənəviyyatımızın zənginləşməsində ümumbəşəri dəyərlərə integrasiyanı əsas cəhət kimi götürməsi idi. Ulu Öndər qarşıya belə bir vəzifə qoyurdu ki, öz milli və mənəvi kökünə sadıq olan hər bir gənc, həm də ümumbəşəri, dünyəvi dəyərlərdən səmərəli istifadə etməyi, onları öz mənəvi dəyərlərimizə birləşdirərək xalqımızın mənəviyyatını daha da zən-

ginləşdirməyi bacarmalıdır. O, məsələnin ikinci tərəfini də açaraq qeyd edirdi ki, milli-mənəvi dəyərlərimizin dünyaya integrasiyası həm də ümumbəşəri dəyərlərə öz töhfəsini verə bilər.

26 avqust 1994-cü ildə Mövlud bayramı münasibətilə Bakıda Təzəpir məscidində təntənəli mərasimdəki çıxışında Ulu Öndər demişdir: “Son illər dinimizə qayıtmağımız, müstəqil Azərbaycan Respublikasında İslam dininin öz yerini tutması tarixi hadisədir. Əsrlər boyu xalqımız bu dinə bağlı olaraq, ondan bəhrələnərək yaşayıb-yaratmışdır... Güman edirəm ki, biz azərbaycanlılara – bu, sonradan gələcək bütün nəsillərə də tövsiyə olunur – heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacaq və bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracağıq” [1, s. 144].

Ulu Öndərin uzaqgörən siyasəti bu gün öz nəticələrini verdi. Azərbaycan tarixinə qızıl hərflərlə yazılacaq 44 günlük Vətən müharibəsinin şanlı qələbəsini bu uğurlu siyasətin nəticəsi hesab etmək olar. Heydər Əliyev irsinin layiqli davamçısı olan Hörmətli Prezident İlham Əliyev öz çıxışlarında müəllimlərə tövsiyə edir ki, dərslərinizin 10-15 dəqiqəsini milli mənəviyyata həsr edin. Çünki bizi möhtəşəm qələbəyə milli mənəviyyata sahib oğullarımız çatdırdı.

Təhsilin milli zəmində inkişaf etməsini, milli kadr potensialımızın günü-gündən artmasını tövsiyə edən Ulu Öndər məhz müstəqil dövlətimizin idarə olunmasını və inkişafını yüksək savada, biliyə, ixtisasa, elmə malik insanların olmasında, özü də onların cəmiyyətdə çoxluq təşkil etməsində görürdü. Çünki özünü tanımayan, özünə hörmət qoymayan başqasına hörmətlə yanaşarmı? Yalnız yüksək insani münasibətlərə malik, milli-mənəvi dəyərlərinə sahib, tarixi keçmişini unutmayan, gələcəyini bu əsada quran insan başqa millətlərə hörmətlə yanaşar bilər.

Belə qənaətə gəlmək olar ki, ölkəmizin təhsil siyasətində multikultural dəyərlər nəzərə alınmalıdır. Müasir təhsilin konseptual problemlərindən biri təhsilin inkişafetdirici və tərbiyəedici mahiyyətini dəyərləndirməkdir. Belə ki, müasir təhsil konsepsiyasında sərbəst düşüncə tərzinə malik, müstəqil, azad, demokratik baxışlı Azərbaycan vətəndaşlarının milli ruhda tərbiyəsi mühüm məna kəsb edir. Düzdür, gənc dövlətimizdə hələ də milli tərbiyə konsepsiyası tam mənasında işlənməmişdir. Lakin qədim tarixi,

zəngin milli-mənəvi dəyərləri olan xalqımızın deyimləri, duyumları, milli mədəniyyət abidələri, incəsənəti ilə yanaşı milli ruhu özündə yaşadan bir çox mənbələr vardır. Doğrudan da Heydər Əliyev irsi ilə tanış olan hər kəs burada müstəqil Azərbaycanın inkişaf edib dünyada tanınması yollarını görə bilər. Ulu Öndər cəmiyyətin gələcək tərəqqisini gənclərimizin mükəmməl təhsil almasında görürdü. O, deyirdi: "Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi bir çox cəhətdən indi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılı olacaqdır. Əlbəttə, bu da təhsil sistemimizin qabaqcıl dünya dövlətlərinin təhsil sisteminə inteqrasiyası, təhsilin modernləşdirilməsi yolu ilə həyata keçə bilər. Müstəqil dövlətimizi möhkəmləndirmək üçün müasir gəncliyə elmi-texniki biliklər vermək, praktik vərdislər mənimsətmək bəlkə də ən əsas və vacib məsələdir. Təhsil sistemini möhkəmləndirmək üçün müasir gəncliyə elmi-texniki biliklər vermək, praktik vərdislər mənimsətmək bəlkə də ən əsas və vacib məsələdir. Təhsil sistemini möhkəmləndirmək üçün müasir gəncliyə elmi-texniki biliklər vermək, praktik vərdislər mənimsətmək bəlkə də ən əsas və vacib məsələdir."

Heydər Əliyev multikulturalizmi yalnız bir ideologiya kimi deyil, həm də bir həyat tərzini və dövlət siyasətinin əsas prinsipi olaraq qəbul edirdi. Heydər Əliyev Azərbaycanın müxtəlif etnik qruplarının birgə yaşaması və mədəni müxtəlifliyin qorunması məsələsini daim önə çəkmişdir. O, Azərbaycanın zəngin multikultural ənənələrini inkişaf etdirərək, bütün xalqların bərabər hüquqlara malik olması prinsipini irəli sürmüşdür. Bu yanaşma, həmçinin, Azərbaycanın sosial və mədəni inkişafına böyük təsir etmişdir. Heydər Əliyevin multikulturalizmi müdafiə etməsinin əsas prinsiplərini belə qruplaşdırmaq olar:

1. Dini və milli tolerantlıq: Ulu Öndər dövlətçilik sahəsindəki siyasəti dövründə Azərbaycanda bütün dini və milli azlıqların birgə yaşama hüquqlarını dəstəkləmişdir. Bu, cəmiyyətin müxtəlif qruplarının qarşılıqlı hörmət və anlaşma üzərində qurulmuş birgə həyatda yaşamasına imkan yaratdı.

2. Bərabərlik və ədalət: o, bütün etnik və dini qruplara bərabər hüquqların tanınması, bu baxımdan ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması və mütləq ədalət prinsiplərinin təmin edilməsi üçün müvafiq siyasətlər yürütmüşdür.

3. Mədəni müxtəlifliyin dəstəklənməsi: Heydər Əliyev Azərbaycanın mədəni müxtəlifliyinin zənginliyini hər zaman vurğulayıb və bu zənginliyi qorumaq məqsədilə bir sıra addımlar

atmışdır. Azərbaycan dilinin, ədəbiyyatının, musiqisinin və adət-ənənələrinin qorunması üçün ciddi siyasətlər həyata keçirmişdir.

4. Dünya ilə inteqrasiya: Ulu Öndər həmçinin Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınmasını təmin etmək və multikulturalizm ideyasını digər ölkələrə də təbliğ etmək üçün böyük işlər görmüşdür. Heydər Əliyev yalnız daxili siyasətdə deyil, beynəlxalq arenada da Azərbaycanın multikulturalizm modelini təbliğ etmişdir. O, Azərbaycanın Avropa və Asiya arasında bir körpü olaraq rolunu gücləndirmək və dünya birliyindəki yerini möhkəmləndirmək üçün müxtəlif ölkələrlə əlaqələrini inkişaf etdirmişdir. Bu baxımdan, Heydər Əliyevin multikulturalizm yanaşması yalnız dövlət daxilində deyil, bütün dünyada qəbul edilən bir siyasət halına gəlmişdir.

Heydər Əliyevin multikulturalizm prinsipləri, təkcə dövlət siyasəti ilə məhdudlaşmayıb, həm də təhsil sahəsində geniş şəkildə tətbiq olunur. Bu prinsiplər, xüsusən də ümumtəhsil məktəblərində və universitetlərdə yeniyetmələr və gənclər arasında müxtəlif mədəniyyətlərə və dəyərlərə hörmətin aşılmasına yönəlmişdir. Bunları araşdıraraq:

5. Təhsildə multikultural yanaşma: Heydər Əliyev, Azərbaycan məktəblərində və universitetlərində fərqli etnik və dini qruplara aid uşaqların birgə təhsil almalarını təqdir etmişdir. Bu yanaşma, gənclər arasında qarşılıqlı hörmət və anlaşmanın inkişafına şərait yaratmışdır. Hələ Sovetlər dövründə Ulu Öndər tərəfindən yüzlərlə xarici tələbələrin Azərbaycanda təhsil almaları təşkil edilmiş, eyni zamanda neçə-neçə azərbaycanlı gənclərin xaricdə təhsil almalarına şərait yaradılmışdır. Uzaqgörən siyasətçi Ulu Öndərin təhsildə multikultural siyasəti ölkəmizdə gələcəkdə quracağı müstəqil dövlətimizin milli kadr potensialının bazasını hazırlamış oldu.

6. Müxtəlif millətlərdən olan gənclərin təhsilə cəlb olunması ilə ölkələrarası dil və mədəniyyətin qorunması prosesi də baş verdi: Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin qorunması ilə yanaşı, digər dillərin və mədəniyyətlərin də təhsil sistemində yer almasını dəstəkləmişdir. Bu, müxtəlif etnik və dini qrupların öz mədəniyyətlərini və dillərini ana dilində tədris etmələri üçün imkan yaratmışdır. Hazırda Heydər Əliyevin bu siyasəti bu gün də davam etdirilir.

Ölkəmiz üçün pedaqoji kadrlar hazırlayan iri universitetlərdən olan ADPU-da azərbaycanlılarla yanaşı başqa millətlərdən olan tələbələr də təhsil alır və onların müxtəlif dillərdə təhsil almaları üçün şərait yaradılmışdır.

7. İnteqrasiya və sosiallaşma: pedaqoji prosesdə multikultural yanaşmanın tətbiqi, gənclərin müxtəlif mədəniyyətlər və həyat tərzləri ilə tanış olmasını və bununla da daha tolerant və humanist bir cəmiyyətin formalaşma-19nik təmin etmişdir. Bu yanaşma, təhsil müəssisələrində qarşılıqlı anlaşıma və əməkdaşlıq ruhunun yaradılmasına yönəlmişdir. Məhz əsası Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş inteqrasiya və sosiallaşma 30 illik işğalın Böyük Zəfərlə sona çatmasına vəsilə oldu. Belə ki, torpaqlarımızı ilhaq etmiş, “böyük ermənistan” iddiaları ilə yaşayan qonşularımız ölkələrarası dinc yaşayış prinsiplərini pozmaqla bərabər, qonşu xalqlarla sosiallaşmaqdan imtina etmiş, ölkəsində bir milləti belə saxlamamış, ali irqə mənsub olduqlarını irəli sürərək çürük iddiaları ilə özünü əhatəsindən təcrid etmişdir. Belə bir siyasət Ermənistanın məğlubiyyəti ilə nəticələndi. Ermənistan üzərində tarixi qələbənin ən böyük əhəmiyyəti tək-cə siyasi mahiyyət daşıyır. Həm də bu dövlətin başqa xalqlara və dinlərə in19nikas1919n kənar, vandal münasibəti də üzə çıxdı. İşğal olunmuş, 30 ildən çox əsarətdə saxlanılmış ərazilərimizdə tarixən mövcud olmuş dini-mənəvi dəyərlərimiz olan məscidlər, pirlər dağıdılmış, məhv edilmiş, təhqir edilmiş, Azərbaycanın dünya şöhrətli tarixi şəxsiyyətlərinin cansız büstləri, heykəlləri belə güllələnmiş, adi insanların qəbirdaşları yerlə yeksan edilmiş, təhqir olunmuşdur. Erməni dövlətinin belə vandal siyasəti onun bir dövlət kimi gələcəyini şübhə altına qoyur. Multukultural dəyərlərə söykənən Azərbaycan dövləti Ermənistandan fərqli olaraq öz ərazisində olan heç bir kilsəni, sneyoqu, bütü dağıtmamış, əksinə, onların təmir olunmasına şərait yaratmış, ən kiçik etnik qrupun dini-mənəvi dəyərlərinə hörmətlə yanaşmışdır.

1. Fərqliliyin qəbul edilməsi və dəstəklənməsi: pedaqoji prosesdə Heydər Əliyevin multikulturalizmi nəzərə alaraq, müəllimlərə və şagirdlərə fərqli mədəniyyətlərə, dillərə və ənənələrə qarşı daha açıq fikirli olmaq öyrədilməlidir. Bu, həmçinin, gənclərin daha geniş dünyagörüşə sahib olmalarına kömək edə bilər.

Heydər Əliyevin multikultural dəyərlərə dərin və elmi yanaşmaları Azərbaycanın pedaqoji prosesinə müsbət təsir göstərmiş, ölkə daxilində və eləcə də xarici siyasət sahəsində sülhün və qarşılıqlı hörmətin təməlini qoymuşdur. Bu ideyaların təhsil sisteminə daxil edilməsi, gənc nəsilin daha tolerant, fərqli mədəniyyətləri qəbul edən və anlayan bir şəxsiyyət kimi yetişməsinə zəmin yaratmışdır. Bu, həmçinin Azərbaycanın dünyada müsbət imicini möhkəmləndirərək, multikulturalizm ideyalarının global səviyyədə yayılmasına xidmət etmişdir.

Heydər Əliyev Azərbaycanın çoxsaylı mədəniyyətlərin bir arada və qarşılıqlı hörmət içində yaşamasını təqdir və təbliğ edirdi. Onun zamanında Azərbaycan mədəniyyətinin zənginliyi yalnız milli dəyərlərlə deyil, həm də digər xalqların mədəni irsi ilə də əhatə olunmuşdur. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yaşayan etnik qrupların öz mədəniyyətlərini yaşaması və inkişaf etdirməsi üçün dövlət tərəfindən bir çox layihələr həyata keçirilmişdir. Onun rəhbərliyi altında Azərbaycanın milli kimliyinin qorunması, müxtəlif etnik və dini qrupların birgə yaşamasının təmin edilməsi və multikulturalizmin dəstəklənməsi əsas prioritetlərdən biri olub. Heydər Əliyevin ideyaları yalnız dövrünün ehtiyaclarına cavab vermək məqsədini daşımayıb, eyni zamanda, Azərbaycanın gələcək inkişafını da formalaşdırmışdır. Bu baxımdan, onun irsindəki multikulturalizm və təhsildəki yanaşmaları böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Belə bir uğurlu siyasət bu gün də inamla davam etdirilir. Bunun nəticəsidir ki, dövlətimiz 30 il müharibə şəraitində yaşasa belə, heç bir beynəlxalq səviyyəli tədbirlərdən kənarlaşdırılmayıb, əksinə, ölkəmiz ən nüfuzlu beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etmişdir. Bu yaxınlarda 11-22 noyabr 2024-cü il tarixlərində BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransı və ya COP-29 tədbirinin məhz ölkəmizdə keçirilməsi Azərbaycanın tolerant bir dövlət olmasının və bunun dünyanın da təsdiq etməsinin bir sübutudur. Bu böyük tədbirin özü Ulu Öndərin vaxtilə irəli sürdüyü multikulturalizm siyasətinin, hörmətli prezident İlham Əliyevin “..multukulturalizmin alternativini yoxdur, onun alternativini müharibələrdir” – ideyasının tənənəsidir. Multukultural ideyalardan imtina etmək istəyən Avropa dünyanı global istiləşmədən və müxtəlif fəlakətlərdən xilas etmək

üçün niyə irqindən, dinindən, milliyətindən asılı olmayaraq hamının bir olmasını təbliğ edir? Hər bir dövlət ayrı-ayrılıqda bu fəlakətlərin qarşısını ala bilməzmi? Əlbəttə, yox. Dünya bizim evimizdir. Bir halda ki, bu ev hamımızdır, deməli, hamı bu evin bərabərhüquqlu sahibi kimi qarşılıqlı hörmətə əsaslanaraq dinc yanaşı yaşaya bilər. Hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyevin dediyi kimi, ...dinc yanaşı yaşamaq isə regionda sabitlik, bəşəriyyəti qorumaq, ona töhfə vermək deməkdir.

Heydər Əliyev Azərbaycanın dövlətçilik tarixində və beynəlxalq münasibətlərdə əvəzsiz bir şəxsiyyətdir. Deməli, xalqımızın böyük oğlu, Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı üçün qoyub getdiyi bu qiymətli irs mənəvi tərbiyəni, eləcə də milli mənəviyyatımızı zənginləşdirə biləcək dəyərli mənbədir. Prof. Ə.Ə. Ağayev haqlı olaraq qeyd edirdi: “Heydər Əliyev cənablarının çıxışları, nitqləri və məruzələrində irəli sürülən tərbiyəvi baxımdan qiymətli fikirlər tərbiyə işinin həm məzmununu, həm də həyata keçirilmə yollarını müəyyənləşdirir, milli tərbiyə konsepsiyasının müddəalarını ortaya qoyur” [4, s. 205].

Müasir dövrdə bu siyasəti Ulu Öndərin davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev böyük uğurla davam etdirir. Məhz bu siyasi xəttin nəticəsi kimi Azərbaycan Respublikasının 2009-cu il 26 noyabr tarixli Qanunu ilə Azərbaycan Respublikasının “Mədəni özünüifadə formalarının müxtəlifliyinin qorunması və təşviqinə dair “UNESCO Konvensiyasına qoşulmasını göstərmək olar.

Prezident İlham Əliyevin multikulturalizm siyasətinin növbəti əhəmiyyətli addımı Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılmasına dair 15 may 2014-cü il tarixində imzaladığı Fərman oldu. Bu mərkəzin yaradılmasının əsas məqsədi ölkəmizdə əsrlər boyu formalaşmış tolerantlığın, etnik-mədəni, dini müxtəlifliyin qorunmasını və çiçəklənməsini təmin etmək, habelə Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanıtmək və mövcud multikultural modellərini tədqiq və təşviq etməkdir [5].

Cənab İlham Əliyev 2016-cı il ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” elan etdi. Azərbaycanda multikulturalizmin ən yüksək inkişaf səviyyəsinə çatması fonunda, multikultural dəyərlərin formalaşması sayəsində yürütdüyü siyasət ölkədə hüquqi, sivil, dünyəvi dövlət qu-

ruculuğunu davam etdirilir, demokratikləşmə siyasəti dərinləşir. Prezident İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli ilə bağlı qeyd edərək göstərmişdir ki, multikulturalizm Azərbaycanın dövlət siyasəti və həyat tərzidir... hərçənd Avropa bu ideyadan əl çəkmək istəyir, ancaq biz əl çəkə bilmərik. Azərbaycan çoxmillətli ölkədir, bu ideyadan imtina müharibələr deməkdir.

Multikulturalizm modeli dedikdə, bir dövlətin sərhədləri daxilində müxtəlif etnomədəni tərəflərin dinc yanaşı yaşaması və öz mədəni xüsusiyyətlərini, həyat tərzini rəsmən ifadə etmək və qoruyub saxlamaq hüququna malik olması nəzərdə tutulur. Multikulturalizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun zəruri alətidir. Bütün insanlar qədimdən ortaq cəhətlərə malikdir. Bu ortaq cəhətlər insan toplusu yaranan gündən bu günümüzdə qədər davam edir, bundan sonra da davam edəcəkdir. Deməli, multikulturalizm Prezidentimizin dediyi kimi, həyat tərzidir. Bəzən multikulturalizm dövlət 20nikas2020n20iya20n tərkib hissəsi kimi qəbul edilmədikdə, o, ictimai şüurda möhkəmlənmədikdə, cəmiyyətin həyat tərzinə çevrilmədikdə ölkədə olan etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklər ciddi problemlərlə üzləşə bilər. Bu zaman milli azlıqların mədəniyyət dəyərlərini qoruması çox çətindir. Zaman-zaman ölkəmiz fars, ərəb, rus istilasına məruz qalmış, lakin milli kimliyini qorumuşlar. Hazırda müxtəlif fərqli etnosların eyni cəmiyyətdə etnik-mədəni dəyərlərinin bir-birinə inteqrasiya baş verir. Ölkəmizdə bu inteqrasiya bərabərliyə, humanizmə və qarşılıqlı hörmətə əsaslanır.

Multikultural dəyərlərin təhsildə nəzərə alın20nik, yalnız bir cəmiyyətin inkişafı üçün deyil, həm də dünya səviyyəsində sülhün, qarşılıqlı anlaşmanın və əməkdaşlığın qurulması üçün əsas təməl prinsiplərdən biridir. Təhsilin multikulturalizmə yönəlməsi, fərqlilikləri qəbul etmək, onları anlamaq və birgə inkişaf etmək üçün ən vacib vasitədir. Təhsil gənc nəsələ mədəniyyətlərarası əlaqələri öyrətməklə, onları tolerant, açıq fikirli və global dünyada uğurla fəaliyyət göstərə bilən insanlar kimi yetişdirir.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, tarixi keçmişə söykənən milli-mənəvi dəyərləri yaşadan xalq olsa da onu qoruyub gələcəyə aparan gənclərdir. Dünyaya inteqrasiya etdiyimiz indiki

dövrə də gənclərimizin milli-mənəvi dəyərlərinə sahib vətəndaş kimi tərbiyə olunmasında müasir texnologiyalara əsaslanan təhsilin imkanları genişdir. Müasir insan pedaqoji prosesdə yetişir. Pedaqoji fəaliyyətin düzgün təşkili, bu sahədə milli-mənəvi və bəşəri dəyərlərə söykənən dərslərlərin, dərslər vəsaitləri və metodik ədəbiyyatın hazırlanması çox əhəmiyyətlidir. Uğurlu haldır ki, hazırda 30-dan çox Azərbaycan universitetlərində “Multikulturalizm” fənni tədris olunur. Təhsildə multikulturalizm prinsiplərinin tətbiqi ölkəmizin gələcəyini quracaq gənc nəslin vətəndaşlıq tərbiyəsində müstəsna rol oynamaqla yanaşı, fərqli xalqların və mədəniyyətlərin bir-birinə yaxınlaşmasına, anlaş21nikas və qarşılıqlı hörmətin artırılmasına şərait yarada bilər. Bundan ötrü elmi mənbə

kimi Heydər Əliyev irsindən istifadə olunmalı və döənə-döənə bu irsə müraciət edilməlidir.

Problemə aktuallığı. Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin milli və bəşəri dəyərlərə sahib gənc nəsəl kimi yetişməsi müasir təhsilin əsas istiqamətlərindən biridir. Bu baxımdan müasir gəncliyin multikultural dəyərlər ruhunda tərbiyəsi Azərbaycanın çoxmillətli bir dövlət kimi dünyaya integrasiyasına zəmin yaratması baxımından çox aktualdır.

Problemə elmi yeniliyi multikultural dəyərlərin təhsil sistemində nəzərə almaqla bərabər bu dəyərlərin elmi mənbələri də konseptual əsaslarla irəlilə sürülmüşdür.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Məqalədə göstərilən multikultural dəyərlər və onların tətbiqi imkanları pedaqoji prosesi integrativləşdirməklə yanaşı, milli-mənəvi dəyərləri də zənginləşdirə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyev Müstəqilliyimiz əbədidir /çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, müraciətlər, fərmanları / -Bakı: - Azərənəşr, -1998. – 632 s.
2. Müstəqil Azərbaycan Respublikası gənclərinin birinci forumunda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi // Xalq. -1996, 6 fevral. – s.6
3. H. Əliyev məktəblilərin gözü ilə. -Bakı: Təhsil, -2015. -304 s.
4. Ağayev Ə.Ə. Seçilmiş Pedaqoji Əsərləri. 2 cildə. I cild. –Bakı: Mütərcim, -2011.- 472 s.
5. Azərbaycanda multikulturalizm: 21nikas2121n21iya / layih. Rəhb. Ə. Qarayev, elmi red. Və burax. Məsul K.Tahirov. – Bakı, 2016. -504 s.
6. Təhsil millətin gələcəyidir / M. Mərdanov və Ə. Quliyevin redaktəsi ilə/ -Bakı: Təhsil, - 2002. -580 s.

Redaksiyaya daxil olub: 28.01.2025